

NA-133

Somogyi népművészeti Múzeum

NA-133

Népművészeti adatlék

Gyűjtő: Alt. Ist. Tardos

Gyűjtés ideje:

Tartalom: Monográfia

gyűjtemény

Földrajzi mutató, káros

számozott, XXXIII.

Iratgyűjtő

MSZ 5617

PAPIRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

Leírás

Az adatlék az 1973. évi téli dől.

NA-133

11/13/1

143

HÁCS

község monográfiája.

TERMÉSZETI VISZONYOK.

A Balaton és Dráva között halomvidék területén elgyagból, homokból és löszből. A táj természeti viszonyai meglehetősen egységesek, földművelésre rendkívül alkalmasak.

A Pannóniai tengerből homok és agyagréteg rakódott le, mely elég tarkán váltakozók. A tenger kiszáradásával a Balaton körüli terület süllyedni kezdett. Hatalmas egyenesirányú törésvonalak húzódtak át ED irányban a vidéken.

Nagy tevékenységet fejtett ki a szél. Hatalmas barázdákat turt végig a vonalon. Így keletkeztek a völgyek. A községek nagyrésze a hosszanti barázdákban foglal helyet.

Hacs a Balatonboglártól ED irányban húzódó törésvonal mentén, a Balatontól 12 km-re fekszik. A szomszédos EK irányban levő Gams község egy pátoszerű halom tetjén terület el. A halmokat erdők borítják.

A keleti határ mentén, Lengyel-tó felé húzódik a Sodoki-erdő, melynek nevezetessége a Kócsi-gáti hegyoldal két erős forrassal. A domb lábánál halastó létesült, azonban ma már a tó helyen kaszáló található.

A DNY határban húzódó erdőség Jellaszka erdő nevet viseli. Tulnyomórészt fenyő és tölgy fából áll. Itt folyik a Jamai patak.

A Keletre eső terület grófi marhalegelő volt "Marhajárás", jelenleg a község tenetője.

A talaj meglehetősen változatos a vidéken. Az északi határban homokos, ellenkező irányban inkább agyagos talajjal találkozunk.

A vidék hőmérsékletének ingadozása szélsősége tekintetében nem nagyon különbözik az Alföldtől. Az évi közepes hőmérséklet 10,5. Uralkodó az északi és nyugati szél.

A HELYSÉG TÖRTÉNETE.

A község első lakosai 1828-ban települtek meg a község jelenlegi helyén egy nagy öreg erdő völgyében. Báró Fechtl és a bogati Inkey család Tolnából: Keszőhidegkútról, Belecskáról és Bikalról 31 német anyanyelvű ev. vallású családot telepített az erdőségbe a fakitermelés fellendítése céljából. A telepesek az irtásokon hosszú időn át kunyhókban laktak. Később kéménynélküli zsúpos házakat építettek. A település neve Nagyhács volt.

Megkülönböztetésül szolgált a név a veszprémi megyei német telepesekből alakult Kishácssal szemben, mely a községtől mintegy 2 km.-re feküdt. 1860-ban az Inkey család itteni birtokait a Zichyek vették meg, és Kishács lakosait, 8 családot Nagyhácsra telepítették. A lakosság katolikus vallású volt.

Igy szükségtelenné vált az eredetileg 2 település nevében használt megkülönböztetés.

A népesség erősen szaporodott, de a föld kevés volt. Favágásból és az irtások területének műveléséből élt a lakosság.

Házépítéshez anyagot kaptak, továbbá minden

házhoz 3000⁰ földet évi 50 nap ingyen robotért. A település ebben az időben Lengyel-tótihoz tartozott, csak 1907-ben alakult önálló községgé.

1905-ben már 500 lakost kellett eltartania a kis földterületnek. Állandó perlekedés után gróf Zichytől további 100 holdat kapott a község. Ezt megelőzően megélhetési források hiányában a falu lakosságának fele Amerikába vándorolt, 1905-ben alakult meg a szoc. demokráta Párt szervezésére a földműves szakszervezet helyi szervezete. A szervezkedést Kaposvárról irányították. Hartentern József és Reichert Pál hangot adott a községben is az akkori hetilap, a Szabad Szó követeléseinek. Ők voltak a szociális követelések szóvivői. Varga Béla gazdasági intéző az öntudatosabb munkások követeléseit nem hallgatta meg. Az egész lakosság mind hangosabban követelte a földnek otthos művelési rendszerének módosítását, és a növekvő állatállomány számára szá-

lastakarmany biztosítását.

Követelték, hogy aratásnál a tizedben szalmát is juttassanak, továbbá, hogy a szalasztakarmanyt is részéért kaszálhassák.

A követelés eredménytelen maradt. Ekkor a legnagyobb munkaidőben 1905 nyarán megkezdődött az aratósztrájk.

A lakosság más községekben nézett munka után, helyüket pedig Zala megyéből hozó sztrájk-török foglalták el. Gyakori volt e miatt a verekedés.

A sztrájk letörésére Kaposvárról rövidesen 150 főnyi katonaságot vezényeltek ki. A katonaság a falu utcáin naponta harci gyakorlatokat végzett, miközben állandó volt a lövöldözés. A szervezett munkásokat megfosztották munkalehetőségektől és a sztrájkolókat egy hónapra bezárták.

A sztrájk mégsem maradt eredménytelen. 1906-ban a gazdaság vezetői szoc. dem. munkásokat is alkalmaztak már, a termés harmadéért műveltették a földeket, és a szalasztakarmany kaszálása negyedes volt.

A lakosság az I. világháború előtt idegen határokon vásárolt földeket. 1928-ban gróf Zichy Béla gazdaságát: 250 kat. hold szántóját és erdejét a község megvette.

1930-ban Hács községhez csatolták Pettend pusztát, ahol 43 család lakott. A község határa bővült gróf Zichy László által eladott 150 kat. holddal is. 1936-ban.

A felszabadulásakor Hács határa 1100 hold földet ölelt fel. Ebből 600 hold szántóföld volt. A lakosság 1945-ben 780 lélek.

Postája, távirója, vasuti állomása hosszú időn keresztül Lrngyelőtől volt. A felszabadulás óta van Hácson postahivatal.

Torony nélküli evangélikus imaház épült 1855-ben. 1867-ben a telep gazainak fele leégett, majd ujjaépült. Az imaházat 1918-ban lebontották. Helyette 1936-ban építették fel az új templomot. A katolikus templom 1952-ben épült. Tornya nincs.

A lakosság 1932-re teljesen elmagyarosodott. Ekkor volt az utolsó németnyelvű istentisztelet és temetés.

A felszabadulás után a község területe Gárdony- és Béndekpuszta határából 200 holddal bővült. Jelenleg folyamatosan van a két szomszédos pusztának közigazgatásilag Hácshoz való csatolási ügye.

A községben az iskolák államosításáig a katolikus és az evangélikus iskolában egy-egy tanerő működött. Ma három tanteremben öt osztálycsoporttal hat nevelő működik.

TELEPÜLÉSI VISZONYOK.

Hács dombvonulatok közti völgyben települt az 1828-tól irtott erdők helyén. Először egy hosszú házsor épült a község mai hosszúságában. Az 1910 és 1919^{ben} építették a legtöbb vertfalú cseréptetős házat. Ma hat téglából épült háza van.

A község lakosai a robot fejében kapott 3000 □ föld egy részén a beltelken 1000 □-en lakóházat, melléképületeket emeltek, s a kültelkeken a szántóterület mellett szőlőt telepítettek.

A XX. század elején egy házra nyolc ember jutott. Egy-egy házban több család lakott bérben, mert a néhány holddal rendelkező szegényparasztságnem tudott házakat építeni. 1919-ben a Tanácsköztársaság járási kiküldötte minden családnak három hold földet juttatott. Ezeket az ellenforradalom idején sem vették vissza. A község külső képen is sokat javított ez a segítség.

Jelenleg három 100 éves ház áll a községben. Jellemzetességük a "füstös" kőnyha. A kéménynélküli házakban a padláson és ajtón keresztül távozott el a füst.

NÉPI GAZDÁLKODÁS.

A vidék talajának minősége, éghajlatának termelésre nézve kedvező viszonyai a mezőgazdasági termelés legkiterjedtebb mérvű üzemére utalják. A talaj ásványi sokban elég gazdag.

A földművelés a letelepülés után egészen kezdetleges módon folyt: kapával, fackével dolgoztak, s csak az ügyesebb gazda igyekezett jobban kihasználni földjét.

A község déli határában gróf Niczky és Kacs Kovics Mihály birtoka terült el. Ezt a földterületet kiosztották a község lakói között.

1914-után négyes vetésforgóval művelték a földet. A betakarodás, cséplés közös munka volt.

Gabonafélék közül az őszi árpát és rozsot termelik főleg.

Pillangósvirágu takarmánynövények termelésével a talaj N tartalma folyton nő.

Kapásnövényeket 1914 óta termelnek nagyobb mértékben, konyhakerti növényeket csak házi szükségletre.

A környék gyümölcsben szegény. Csupán szőlőt, szilvát találunk és az utcákat szegélyező diófákat.

Az állattenyésztés kezdettől fogva fejlett. Eleinte kis parlagi lovakkal dolgoztak és szarvasmarhát, juhot tenyésztettek. Ma a sertésenyésztés a legfontosabb tenyésztési ág. Általában mangalicát tartanak.

A baromfi fontos kereseti forrás. Értékesítésre Lengyelötöiba, Fonyodra szállítják a terméssel együtt. Általában ügyes gazdálkodó emberek vannak a községben.

TSZ. még nem alakult.

Néprajlv.

Hács népe a közpáldunántuli nyelvjárást beszéli, a környéktől eltérő tájszókat nem igen használ. pl. egy jellegzetes hácsi szó. 1828-ban alapították, telepes község, éppen ezért régi népköltészetet, balladát, stb. nem találunk itt. Lakói nagyrészt elpelgárossádtak. Kettőshangzókat nem használnak, de a község sváb lakóai egyes szavakat másképpen használnak, mint a magyar rész.

Helyi szóléshasonlat.

Érdekesek a helyi ragadványnevek: ezek még csak 1-2 évtizeddel előbb keletkeztek, és még csak most válnak ragadványnevekké. Pl.: Runcei, Rigó, Csibek, Maskó stb.

Népi költészet nincs, verselőket nem találni már itt; Rigaua és versiró nincs a faluban, de nem is eszlegatnak ilyet. Vannak ugyan "mesélő" öreg emberek de ezek inkább babonás történeteket mesélnek. Itt teleente feoztókán kívül csak a kártya járja, a férfiaknál, gyerekekénél. - Éntálás, leccselkedés nincs a környéken már két-három évtizede; úgy beszélnek róla, hogy "az már kiment a divatból". - Gyermekmondókák nincsenek, a játékok a szomszéd községéhez hasonlóak.

Sek babonás történet történet fereg a régi öregek ajkán, pl. az egyik pászterember meséli;

Esős nyár volt akkor, mindenfele csillegett a víz. Este későn jöttem haza, Béndek pusztáról Hácsra. - Gidres gödrös volt az ut, kerülgettem a vizet, és ahogy jöttem hát egyszer csak megcsusztam és beleestem valami gödörbe. - Tapezattan az oldalát de nagyon csuszós volt; és ahogy tapezatan a földet, hát egy nagy vaslakat került a kezembe. Fergaten, de még vízes se volt. Kibujt a heid, hát nézem milyen nagy régi lakat. De ajtó is lehetett ott, amihoz oda volt lakatelve. Talán kincsek lehettek ott? Valahogy kibujtam a gödörből. Másnap keressen, majd a gödröt, meg a lakatot, - de nem találtam sehol. -

Érdekes, állattal beszélő fogó babona.: Ha fehér kígyót látsz, szentgyörgynapkor üsd agyen, ásd el a fejét, titekben és ültess rá pár szes babot. - Abból ami a kikelt növényen termett, ha megeszel kettőt, hármat, - láthatatlanná leszel. Az elbeszélő-állításax szerint meg is próbálta ezt - de nem lett láthatatlan. - Népi kéziratokat nem találtam a faluban. -

Az írást iskolán kívül nem tanulták itt. A kiegyezés után 2 iskola épült, itt a 2 féle felekezeti lakóagnak megfelelően. - Kevés analfabéta van a faluban a nagyon öregek között. Az iskola államecsítéséig nem volt csak 2 tanító a faluban, és néha egy-egy segédtanító. Mindkét felekezeti tanító 6 később 8 osztályt tanított egyedül. k voltak a gyülekezetiükben a kántorok is. Az iskola államecsítése után fokozatosan fejlődött Hácsen az oktatás ügye: Előbb 3, aztán 4, 5 jelenleg pedig 6 tanítója van Hácsnak, az oktatás felyik a feleő tagezatban.

Nagy hatású tanító volt pl. Kamizsai János, erőszakos, erőskezű ember volt, állítólag rettegett tőle a falu. Mások viszont dicseérik, mondván, hogy bár 8 osztályt tanított, mégis maradandóan ismertette meg a tanulókat a műveltség alapjaival. Keze alól többen felsőbb iskolába kerültek: Ilyenek; Király István, Huber János

2

Dóra József stb. Ezek azonban mind a felszabadulás után fejezték be már tanulmányaikat. A 2e-3e-as években nem volt innen továbbtanulás.

Olvasókör nem volt a községben, nem is olvasott itt könyvet-kevés kivétellel senki. Közkezen csak a Rózsa Sándorról szóló 1e5 füzetes regény és régi népies, izetlen paraszttörténetek jártak, -és penyvaregények, de ez sem olyan sok.

Ma már nincsenek is meg a penyvák. Hácsnak népkönyvtára van és az ifjuság örvendetesen hozzáfekedett az iredalmi értékű könyvek elvasásához.--

Kultúretthen nincsen és hiányát is nagyon érzik most már a hácsi polgárok. Ez tehát annak a jele, hogy hamarosan lesz. Jelenleg nagy, művészeti tömegmozgalom itt nincs.

Az uttörőknek van énekkerak és táncceportjuk.

A színjátkozás a Diez. ifjuság körében most kezd éledni újra./régen "népszín-műveket" játszottak.-/

Mezija nincs a községnek, hiszen villany sincsen. Rádiót azonban egyre többen vásárolnak és ez is tanúsítja, hogy Hács is fejlődik művelődik.-

Hács község mindössze csak százötven éves és így nem gazdag ősi szokásokban, de mégis akad feljegyzésre érdemes népszokás, népi játék, népviselet. Megemlítendő népszokás az aprószentekkor-i korbácsolás. A legények és a gyermekek /fűzfából korbácsot fonnak/ lovagló ostorhoz hasonlóan s azzal járnak végig a falun. Beskopogtatnak a házakba, és a következő szöveget mondják el: jó légy, iriss légy, kelléses ne légy! Vízért küldnek bort hoz borért küldnek vezet hozz!! Jó légy iriss légy, kelléses ne légy. A rigmus elmondása közben* közben megkorbácsolják a háziakat, de leginkább az eladó lányt. A gyermekek pénzt kapnak a korbácsolásért s dicsőségnek számít a jó kereset.

Csi szokás még a /köttyülés/lucakor. Csak a gyermekek járják a falut a legények nem. Köttyüléskor is rigmust mondanak, amely néha igen drasztikus, pl. kitty-kotty, gelegonya kettő bíró hátán teknő. Kenteknek annyi csirkélje legyen, mint égen a csillaglag, földön a fűszal.

Vagy, Lucza fekszik égvában menyország kapujában, gyere pajtas menjünk el, menyországot nyerjük el, ha mi asztat elnyerjük, boldog lépsz az életünk.

Esküvőkor igen érkes szokások vannak, a lakodalom már általában délben kezdődik. Vagy a lányos háznál tartják, vagy a legényes háznál tartják megbeszélés szerint. Az ebéd és vacsora igen gazdag, sok fogásból áll, amelyre már napokkal előbb készülnék a sütő-főző asszonyok, a sült baromfi és borju pörkölt mellett elmaradhatatlan a /iasirozott/, és a lakodalmi kuglóf.

Nagy kemencekkel sütik és lakodalom után a násznép között osztják szét. Ebéd után az első vőfény kikéri a menyasszonyt. Utána esküvőre mennek amelynek végzetével az első vőfény beköszönti a menyasszonyt. Majd kezdetét veszi a tánc, amely vacsoraig tart. Az ételeket az első vőfény viszi a lakodalmi szobában, és közben köszöntőket mond.

Jellegzetes szokás a "kása-evés" miközben pénzt szednek. A pénz a szakácsnéké, akik pálinkát vesznek rajta és aztán azon mulatnak éjjel után. Vacsora közben történik a "dusozás" mindenkinek elhúzzák a zené/szek a legkedvesebb nótáját. Éjjelkor ósrégi szokás szerint pénzért táncol a menyasszony, hogy kelengyéjét megvehesse. Tanca közben a vőfény két égő gyertyát tart a kezében.

A halotti tor is megvan még, egész egyszerű formájában. Lemetés után az elhalt rokonai vacsorát esznek, amelyet előzőleg a szomszédokban főznek meg.

Népi játékok:

Érdemes megemlíteni egykét népi játékot is, amely a gyermekek között még most is szokásos, pl. az /árok lityessé/ az árokban áll egy kis lány, ő a litye. A többiek az áron keresztül futkosnak s akit a litye elfog az lépsz az új litye.

Körjátékaik közül említésre méltó a következő: a leánykák körbe fogózva gyors lépésekben halladnak s ezt a dalt éneklék: kenyény szőlőt nemeszi meg a darázs, adarázs. Hácsi legény fők-fésüli a haját, ahaját. Enelöttem hiába fésüli fel, fel, fel, fel mert ennékem a hácsi legény ugysem kell, kell, kell, kell.

Népi Tánc:

Népi táncai nemigen voltak. A csárdást táncolták és néha a kari kázót. Gyors lépésekkel jártak körül és közben énekeltek pl. "Telégett a főzőkanál nyele, megégett a kisangyalom keze." "Tegnapelőtt irtam az orvosnak rózsá olajt hozzon angyalomnak!"

Népviselet:

Hács tulajdonképpen vegyes település. A lakosság egy része német eredetű. Így a népviseletben mutatkozik némi eltérés. A magyar férfiak öltözéke házi szöttes bő ráncos vászon gatyából és vászoringból állt. Az ingnyak és a kezelt fehér himzéssel volt kivarva. Az öltözetet ptykés gombos lajbi val csizmával és fekete kalappal egészítették ki.

Az asszonyok bő ráncos szoknyát kötényt, magasnyaku vállnál xx szűk csipőnél bő három negyedés fodros újjú réklit viseltek. Az öltözetet papucs és a fekete menyecske főkötő egészítette ki. A lányok fődetlen fővel jártak, konytyot viseltek.

A német asszonyok viselete is hasonlított ehhez, csak a rékli bársonyból készült és "röpiké réklinek" hívták.

A férfiak öltözetében nagyobb volt az eltérés. Fekete kord bársony nadrágot, fehér inget, papucsot és kötött zoknit viseltek. Télen klumpát benne tutyival.

Falunkban márnar nincs népviselet. Körülbelül 1900-táján szűnt meg.